

ARTICLE 19

Кыргызстан: ЖМК жөнүндө мыйзамдардын реформалануусу

2020

Данный проект
финансируется
Европейским Союзом

MEDIA
DIALOGUE

ИНСТИТУТ
МЕДИА
ПОЛИСИ

АРТИКЛЬ 19 биринчи жолу 2020-жылы жарыялаган
© АРТИКЛЬ 19, 2020

ARTICLE 19

Сөз эркиндиги борбору
Фаррингтон роуд, 60
Лондон, EC1R 3GA
Улуу Британия
www.article19.org

A19/ECA/2021/009/Kyrgyz

Бул талдоо АРТИКЛЬ 19 тарабынан жазылып, даярдалган. Бул талдоодо Медиа Полиси Институтунун изилдөөлөрүн колдонууга жана өркүндөтүүгө мүмкүнчүлүк бергендиги үчүн аталган уюмга ыраазычылык билдиребиз.

Бул эмгек Creative Commons «Атрибуция-Некоммерчески-СохранениеУсловий 3.0» (CC BY-NC-SA 3.0). лицензиясына ылайык берилди. Эгерде:

- 1) АРТИКЛЬ 19 дун авторлугун көрсөтсөңүз;
- 2) бул эмгекти коммерциялык максаттарда колдонбосоңуз;
- 3) бул документке негизделген ар кандай эмгекти ушул лицензияга окшош лицензия боюнча жайылтсаңыз, сиз аны көчүрүп алууга, жайылтууга жана көрсөтүүгө, ошондой эле туунду эмгектерди түзүүгө укуктуусуз.

Бул лицензиянын толук текстин алуу үчүн шилтемени басыңыз: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/legalcode>

АРТИКЛЬ 19 ушул отчеттун маалыматтарын пайдаланган ар кандай материалдардын көчүрмөсүн алууга каршы эмес.

Бул долбоор Европа
Биримдиги тарабынан
каржыланат

MEDIA
DIALOGUE

ИНСТИТУТ
МЕДИА
ПОЛИСИ

Бул басылма Европа Биримдигинин каржылык колдоосу менен Медиа Диалог долбоорунун алкагында которулду. Басылманын мазмуну АРТИКЛЬ 19дун жоопкерчилигинде жана Европа Биримдигинин көз карашын сөзсүз түрдө эле чагылдыра бербейт.

Мазмуну

Киришүү	4
Сөз эркиндиги жаатында колдонулуучу эл аралык стандарттар	6
Сөз эркиндигине болгон чектөөлөр	6
ЖМКны жөнгө салуу	7
Жалпы байкоолор	8
Айырмалуу мамиленин зарылдыгы	8
Сектор аралык маселелер	9
ЖМК жөнүндө мыйзамдын узак мөөнөттөгү чектелген пайдасы	10
Сөз эркиндиги мыйзамы: альтернатива	11
ЖМКнын аныктамасы	11
Өзгөчө көңүл бурууну талап кылган тармактар	14
Ар түрдүүлүк жана плюрализм	14
Маалымат булактарын коргоо	16
Журналисттердин укуктары жана милдеттери	18
Тыюу салынган контент	19
ЖМКнын ишмердигин токтото туруу же жабуу	20
Каралоо	20
Коомдук кызыгуу жараткан маселелерде күчөтүлгөн коргоонун зарылдыгы	21
Жоопкерчиликтен бошотуучу башка жагдайлар	21
Түзөтүү укугу жана жооп берүү укугу	23
Тыянак	24
Артикль 19 жана Медиа Полиси Институту жөнүндө	25
Шилтемелер	26

Киришүү

Бул маалымат документи Кыргызстандагы улуттук кызыкдар тараптардын өлкөдөгү ЖМК жөнүндө мыйзамды реформалоону илгерилетүү аракеттерине көмөктөшүүгө багытталган. Ал АРТИКЛЬ 19 тарабынан эксперттик изилдөөлөргө жана талдоолорго негизделип, сөз жана ЖМК эркиндигинин маселелери менен алектенген Кыргызстандагы Медиа Полиси Институту өкмөттүк эмес уюму менен биргеликте даярдалган.

Медиа Полиси Институтунун өтүнүчүнө ылайык, бул маалыматтык документке киргизилген колдонуудагы мыйзамдарды талдоо, негизинен, 1992-жылдагы жалпыга маалымдоо каражаттары жөнүндө мыйзам (ЖМК жөнүндө мыйзам) менен гана чектелет. ЖМК жөнүндө мыйзам бардык улуттук маалымат каражаттарынын иштеши үчүн жалпы негиз түзүүгө багытталган. Ал журналисттердин укуктары, аудиовизуалдык маалымат каражаттары жана коомдук көрсөтүү боюнча башка атайын адистештирилген мыйзамдар менен толукталган. Кыргызстандагы ЖМКнын эркин жана көз карандысыз иш алып барышына ЖМКга тикелей тиешеси жок ар кандай мыйзамдардагы түздөн-түз таасир этет. Алардын катарына «Маалыматка жетүү жөнүндө» мыйзам жана Жарандык кодекстин каралоо (диффамация) жөнүндөгү жоболору кирет. Терроризмге жана «экстремизмге каршы» кеңири мыйзамдар сөз эркиндигине жана медиа-контентке катаал жана өтө көйгөйлүү чектөөлөрдү киргизет.

Бул маалыматтык документте бардык ЖМКларга тиешелүү болгон ченемдик жөнгө салуу жааттары талдоого алынат. Алар аталган документтин алкагында, негизинен, ЖМК жөнүндө мыйзамдын конкреттүү жоболоруна байланыштуу талкууланат.

АРТИКЛЬ 19 жакынкы жана узак мөөнөттүү келечекте улуттук деңгээлдеги кызыкдар тараптарга маалымат каражаттарынын бардык түрлөрүн жөнгө салуучу алкактык мыйзамдын керектүү мыйзамдык таяныч болуп саналарын же андай эместигин карап чыгууну сунуш кылат. ЖМК жөнүндө мыйзам азыркы колдонулушунда көп жагынан жеткилең эмес экендиги белгилүү. Кыргызстандын азыркы абалында, АРТИКЛЬ 19 медиа уюмдардын жана журналисттердин жетиштүү корголушун камсыз кылуу үчүн бул кемчиликтерди жакын арада жөнгө салуу учурдагы мыйзамдарды реформалоодон көз каранды экендигин түшүнөт. Ошентсе да, биз ЖМК жөнүндө мыйзамдарды реформалоонун кыйла натыйжалуу стратегиясы ЖМКнын белгилүү бир түрлөрү (мисалы, телерадиоберүү) үчүн атайын адистештирилген мыйзамдарды иштеп чыгууга же өркүндөтүүгө же ЖМКга байланыштуу конкреттүү маселелерге (мисалы, интернет ортомчулары үчүн жоопкерчилик шарттары), ошондой эле жалпыга маалымдоо каражаттары үчүн өзгөчө болгон тармактар аралык маселелерди караган ЖМК мыйзамдарына (мисалы, жалаа жабуу же контентти чектөө) көңүл буруу керек деп эсептейбиз.

Кошумча түрдө АРТИКЛЬ 19 улуттук мыйзам чыгаруучуларга жана саясатчыларга төмөнкүлөрдү сунуштайт:

- Басма сөз, телерадиоберүү жана электрондук ЖМК үчүн өзүнчө жөнгө салуучу режимдерди иштеп чыгууга көңүл буруу менен ЖМКны жөнгө салууга айырмалуу ыкманы кабыл алуу керек.

- Бир гана телерадио берүү талап кылынган деңгээлде жана мүмкүн болушунча азыраак кийлигишүү аркылуу мыйзамдык жактан жөнгө салынууга тийиш. Ошол эле учурда ЖМКнын ички иш ыкмалары жана алардын милдеттери өзүн-өзү жок дегенде жарым-жартылай жөнгө салып турушу керек. Бул ЖМКны жана алардын кызматкерлерин чектөөдөн жана башкаруудан баштап, алардын институционалдык көз карандысыздыгын, коопсуздугун жана сөз эркиндигин коргоого жана камсыз кылууга чейин ЖМКны жөнгө салууну кайрадан аныктоону да камтыйт.
- ЖМК плюрализмдин камсыздоо үчүн, айрыкча атаандаштык мыйзамы аркылуу ЖМКга ээлик кылуу максатында мыйзамдык чараларды иштеп чыгуу кажет. Бул маалымат каражаттарына ээлик кылуу жана каржылоо жаатында ачык-айкындыкты жана ЖМК ээлеринин таасиринен анын редакциялык көз карандысыздыгын камсыз кылуу талаптарын камтышы керек.
- ЖМКнын коомдук көзөмөлдөө милдеттерин аткаруу мүмкүнчүлүгүн коргоо үчүн кошумча мыйзамдык чараларды кабыл алуу керек. Мында ЖМК жөнүндө мыйзамда каралгандан маалымат булактарын кыйла катуураак коргоо механизми камтылат. Бул коомдун кызыгуусун жараткан билдирүүлөргө карата жалаа жабуу дооматтарынан кошумча коргоону да камсыз кылат.
- Учурда ЖМКга тиешеси жок мыйзамдардагы (мисалы, Жазык кодексинде жана «Экстремисттик ишмердикке каршы иш жүргүзүү жөнүндө» мыйзамда) пикир билдирүүгө болгон чектөөлөрдү олуттуу түрдө кайра карап чыгуу менен, ЖМК үчүн контенттин бардык чектөөлөрүн жокко чыгаруу керек. Чектөөлөрдүн бардыгы ЖСУЭПтин 19 (3)-беренесине ылайык, өлчөмдөштүк критерийлерине шайкеш келиши керек.
- Жалпыга маалымдоо каражаттарынын ишин токтото туруу жана жабуу эң өзгөчө учурларда жана өзгөчө мыйзамсыз одоно жүрүм-турум үчүн гана акыркы чара катары колдонулушун камсыздоо кажет.

Бул жалпы сунуштамалар төмөндө бериле турган талдоодо кеңири баяндалган. Бирок көтөрүлүп жаткан маселелер кенен болгондуктан, бул документте алардын айрымдарынын татаалдыгын толугу менен ачып берүүгө мүмкүн эмес. АРТИКЛЬ 19 зарылчылыкка жараша ЖМКны жөнгө салуунун конкреттүү өңүттөрүнө кошумча тереңдетип анализ берүүгө даяр.

Сөз эркиндиги жаатында колдонулуучу эл аралык стандарттар

ЖМК жөнүндө мыйзамдар бул маалымат документиндеги укуктук талдоонун негизин түзгөн адам укуктары боюнча бир катар эл аралык стандарттарды камтыйт.

Сөз эркиндигине болгон укук адам укуктары боюнча эл аралык мыйзамдарда, айрыкча **Адам укуктарынын жалпы декларациясында** (АУЖД)¹ кепилденген, ошондой эле **Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пактта** (ЖСУЭП) мыйзамдуу түрдө бекитилген, бул Пакт боюнча катышуучу мамлекеттерге АУЖДде² белгиленген бир катар адам укуктарына байланыштуу юридикалык милдеттенмелер жүктөлөт. ЖСУЭПти ратификациялаган Кыргызстан анын жоболорун улуттук мыйзамдар аркылуу жүзөгө ашырууга милдеттүү.

Сөз эркиндиги Европадагы Коопсуздук жана кызматташтык уюмунун (ЕККУ) Кыргызстан тарабынан макулдашылган ар кандай документтеринде, мисалы, Хельсинки Корутунду актысында,³ ЕККУнун Адам өлчөмү конференциясынын Копенгаген кеңешмесинин корутунду документинде,⁴ 1990-жылы макулдашылган Париж Хартиясында,⁵ 1994-жылы ЕККУнун Будапешт саммитинин корутунду документинде⁶ жана Стамбул саммитинин декларациясында⁷ дагы кепилденген.

Сөз эркиндигинин ушул сыяктуу кепилдиктери адам укуктары боюнча аймактык келишимдерде⁸ дагы камтылат. Адам укуктары боюнча аймактык органдар тарабынан кабыл алынган чечимдер жана билдирүүлөр Кыргызстан үчүн милдеттүү болбосо дагы, анда сөз эркиндигине болгон укуктун мазмуну жана колдонулушу салыштырылып, маанилүү далилдери келтирилген, алар ЖСУЭПтин 19-беренесинин чечмеленишин маалымдоо үчүн колдонулушу мүмкүн.

Сөз эркиндигине болгон чектөөлөр

Сөз эркиндигине болгон укук чөйрөсү кеңири. Ал мамлекеттерден бардык адамдарга ар кандай маалыматтарды жана идеяларды мамлекеттик чек араларга карабастан, өз тандоосуна ылайык каалаган ыкмасы менен издөө, алуу жана берүү эркиндигин кепилдөөнү талап кылат. Бирок сөз эркиндигине болгон укук чексиз эмес. ЖСУЭПтин 19 (3)-беренесине ылайык, айрым бир өзгөчө жагдайларда сүйлөөгө чек коюлат. Ал үчүн ар кандай чектөөлөр:

- **Мыйзамда каралган болушу шарт:** тиешелүү мыйзамдар адамдардын жүрүм-турумун жөнгө салуу үчүн жетиштүү тактык менен түзүлүшү керек;
- **Мыйзамдуу максатка ээ болууга тийиш:** мыйзамдуу максаттардын тизмеси толук болуп саналат жана башкалардын укуктарын же кадыр-баркын урмат-

тоону, улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти (ordre public), калктын саламаттыгын же адеп-ахлакты коргоону камтыйт;

- **Демократиялык коомдо зарыл жана өлчөмдөш болууга тийиш:** эгерде кыйла жеңил чара бир кыйла чектөө чаралары менен бир максатка жетүүгө мүмкүндүк берсе, анда эң жеңил чектөө чарасы колдонулушу керек.⁹

Мындан тышкары, ЖСУЭПтин 20 (2)-беренесинде улуттук, расалык же диний жек көрүүчүлүккө, басмырлоого, кастыкка же зордук-зомбулукка түрткөн ар кандай үгүттөө иштерине мыйзам тарабынан тыюу салынышы керектиги көрсөтүлгөн. Зордук-зомбулукка түртүү – бул адамдар колдобогон же кемсинтүү деп эсептеген көз караштарды билдирүүдөн да жогору турат.¹⁰ «Бул контексттеги «үгүттөө» деген сөздү корголуучу топко карата жек көрүүчүлүктү эл алдында жайылтуу ниети деп түшүнүү керек. 20 (2)-берене мындай үгүттөө тукуруу деңгээлине жеткенде гана тыюу салат, бул өз кезегинде сүйлөөчүнүн башкаларды басмырлоого, кастыкка же зордук-зомбулукка түртүү ниетин билдирет. Тыюу салынган натыйжа иш жүзүндө болбой калышы дагы мүмкүн, бирок «тукуруу» термини жек көрүүгө үгүттөө «[максаттык топко] тиешелүү адамдарга каршы басмырлоого, кастыкка же зомбулукка түздөн-түз коркунучту жаратууга тийиш экендигин» билдирет».¹¹ Адам укуктары боюнча комитет 20-беренеге ылайык киргизилген чектөөлөр 19-берененин 3-бөлүгүндө көрсөтүлгөн үч бөлүктөн турган критерийге жооп бериши керек экенин аныктады. Бириккен Улуттар Уюмунун (БУУ) алкагындагы Адам укуктары боюнча жогорку комиссар башкармалыгы (АУЖКБ), ЖСУЭПтин 20 (2)-беренесине ылайык, сөзгө чектөө киргизүүдө эске алынуучу алты критерийди белгилөө үчүн Рабат иш-аракеттер планын иштеп чыккан.¹²

ЖМКны жөнгө салуу

Сөз эркиндигинин кепилдиги биринчи кезекте жалпыга маалымдоо каражаттарына тиешелүү. Эл аралык адам укуктары органдары “укуктук мамлекеттеги басма сөздүн негизги ролу”¹³ жана анын демократиялык коомдогу орду жөнүндө бир нече жолу баса белгилеп келишкен.¹⁴

ЖМКны жөнгө салуу белгилүү бир көйгөйлөргө дагы ээ. Бир жагынан, сөз эркиндиги укугу өкмөттөн кийлигишпөөнү талап кылса, ал эми экинчи жагынан, ЖСУЭПтин 2-беренеси мамлекеттерди “аталган Пактта көрсөтүлгөн укуктарды жүзөгө ашыруу үчүн зарыл болгон мыйзамдык же башка чараларды көрүүгө» милдеттендирет. Демек, мамлекеттер укуктардын, анын ичинде сөз эркиндигинин сакталышын камсыз кылуу үчүн туура кадамдарды жасашы керек.

Сөз эркиндигине болгон укукту коргоо үчүн ЖМКнын мамлекеттин көзөмөлүсүз иштөөсүнө уруксат берүү зарыл. Бул жалпыга маалымдоо каражаттарынын коомдук байкоочу катары ролун камсыз кылып, коомчулукка, айрыкча коомдук кызыгуу жараткан кеңири ой-пикирлерге жол ачат. Бул ЖМКны жөнгө салуу моделдерине олуттуу таасир этет.

Жалпы байкоолор

Айырмалуу мамиленин зарылдыгы

Артикль 19 жалпыга маалымдоо каражаттарынын бардык формалары үчүн бирдиктүү ченемдик укуктук базаны камсыз кылууга багытталган бирдиктүү мыйзамда кандайдыр бир өзгөчө артыкчылык бар же жок экендиги жөнүндө талаш-тартыштарды белгилеп келе жатат. Эгер тажрыйбабызга таянсак, жалпыга маалымдоо каражаттарынын бардык түрлөрүн бир мыйзамда жөнгө салган мыйзамдар көбүнчө өкмөттөр үчүн сөз эркиндиги жана маалымат эркиндигин коргоонун ордуна, негизсиз чектөөнүн куралы болуп калат. ЖМК тууралуу күчтүү прогрессивдүү мыйзамдары бар өлкөлөрдө мындай мыйзамдар көп кездешпейт.

Телерадио берүү ЖМКларын кошпогондо, маалымат каражаттары кадимки эле коммерциялык ишмердик катары каралат. Алар өзүнчө эмес, жарандык жана чарбалык, же коммерциялык кодекстер сыяктуу жалпы колдонуу мыйзамдары аркылуу жөнгө салынышы керек. Бул айтылгандар басма сөз жарыялай турган нерселерге эч кандай чектөө жок дегенди билдирбейт. Мисалы, зордук-зомбулукка же басмырлоого үндөгөн, жашы жете электерди сексуалдык эксплуатациялаган же соода маркаларын бузган контенттерге дээрлик бардык өлкөлөрдө тыюу салынат. Бирок бул эрежелер, адатта, атайын мыйзамдарда эмес, жалпы колдонуудагы мыйзамдарда кездешет. Демократиялык коомдогу басма сөздүн маанилүү ролун эске алганда, журналисттердин өз оюн айтуу укугуна жана алардын макалаларына, жөнөкөй адамдарга караганда, катуу чектөөлөр коюлбашы керектиги айтпаса деле түшүнүктүү.

Басма сөз, телерадио берүү жана электрондук каражаттардын ортосундагы маанилүү айырмачылыктар ушул категориялардын ар бири үчүн ар кандай жөнгө салуучу режимди талап кылат.¹⁵ Баарынан мурда, ЖМКны жөнгө салуу абдан зарыл болгондо, эң аз кийлигишүү принциптерине негизделиши керек.¹⁶ Бул ЖМКнын адептик стандарттарын иштеп чыгуу жана аларды сактоого жооптуу болуу мүмкүнчүлүгүн тармакка калтыруу менен басма сөз каражаттары үчүн (жана, кыйла кеңири мааниден алганда, тексттик ЖМК үчүн) өзүн-өзү жөнгө салуу артыкчылыктуу модель болуп саналат дегенди түшүндүрөт. Демек, басма сөз каражаттары жөнүндө мыйзамдар белгилүү бир деңгээлде өзүн-өзү жөнгө салуу мүмкүнчүлүгү менен чектелиши керек.

Телерадиоберүү каражаттарынын түркүмү коомдук ресурстарга байланыштуу чектелген, ошондуктан адатта мамлекеттик катуу көзөмөлгө алынат. Бул жерде мамлекет ар кандай программалардын жана берүүлөрдүн эфирге чыгуусу үчүн телерадиоберүү түрлөрүн коомдук кызыкчылык үчүн пайдаланууну жана башкарууну камсыз кылышы зарыл. Бул, биринчи кезекте, ЖМКнын плюрализмдин жана ар түрдүүлүгүн максималдаштырууга багытталган телерадиоберүү жыштыктарын анын саясатына шайкеш келгендей адилеттүү жана ачык бөлүштүрүү үчүн көз карандысыз, ачык жана жоопкерчиликтүү жөнгө салуучу органды түзүү аркылуу ишке ашат. Бирок телерадиоберүүлөрдү жөнгө салууну жана лицензиялоону актаган жүйөлөр басма сөз каражаттары үчүн анчалык орчундуу эмес; бир эле мезгилде иш алып барган басылмалардын санына техникалык чектөө жок, ал эми гезит-журналдар телерадио маалымат каражаттары сыяктуу кеңири жетпейт.

Бир эле учурда иш алып барган интернет сайттарынын санына чек коюлбагандыгы жагынан Интернет ЖМКлары басма сөз каражаттарына окшош, ошондуктан лицензияга негизделген санариптик маалымат каражаттары үчүн жөнгө салуучу режимди колдонууга негиз жок. Бирок санариптик медиа ЖМКнын башка түрлөрүнө колдонулуп келген учурдагы режимдерди жайылтуу менен жөнгө салынбашы керек.¹⁷ Бул жерде маалыматты Интернетте жайылтуунун уникалдуу жолдорун эске алуучу жекелештирилген мамиле талап кылынат. Бул өзгөчө электрондук ЖМКнын иш алып барышында маанилүү ролду ойногон, бирок аларга тиешелүү эмес интернет-ортомчулар, мисалы, электрондук ЖМКны жайылтууга мүмкүндүк берген (мисалы, издөө тутумдары же медиа-контентти алмашуу аянтчалары), бирок анын мазмунуна редакциялык көзөмөл жүргүзбөгөн техникалык кызмат көрсөтүүчүлөр үчүн абдан маанилүү.

Интернетти жөнгө салуудагы дагы бир уникалдуу өзгөчөлүк – ЖМК жана ЖМКга тиешеси жок субъекттердин чектери абдан өзгөрүлмөлүү жана көп учурда бүдөмүк экендиги. Бул айрыкча журналисттик артыкчылыктарды жана укуктарды коргоонун жана мыйзамсыз контент үчүн жоопкерчиликти бекитүүнүн контекстинен алып караганда, ЖМКнын катаал аныктамасын киргизүү жөнгө салуу максаттарына туура келбейт жана натыйжасыз болот.

ЖМКны жөнгө салууга айырмалуу мамиленин зарылдыгы Кыргызстандын өзүнүн мыйзамдарында каралган. ЖМК жөнүндө мыйзамдан тышкары, эки өзүнчө мыйзам ЖМК жана коомдук телерадиоберүүлөрдү тиешелүүлүгүнө жараша жөнгө салат. Санариптик маалымат каражаттары боюнча салыштырылуучу мыйзамдар жок. Бирок, жогоруда көрсөтүлгөндөй, ЖМК жөнүндө мыйзамдын колдонуу чөйрөсүн кеңейтүү менен бул боштукту жетиштүү деңгээлде жоюу мүмкүн эмес (азыркы учурда санариптик маалымат каражаттары мыйзамда «ЖМК» деген түшүнүккө кирбейт).

Сектор аралык маселелер

Жалпыга маалымдоо каражаттарынын бардык түрлөрүнө тиешелүү белгилүү бир көйгөйлөр бар. Бирок алардын айрымдары ЖМКга эле мүнөздүү эмес, ошондуктан алар маалымат каражаттарына байланышпаган мыйзамдарда каралышы керек. Алардын башкысы – бул жалаа жабуу (жана мыйзамдуу сын-пикир айтууну ооздуктоо үчүн жалаа жөнүндөгү мыйзамдарды укукка каршы колдонуудан коргоо), кастык тилине каршы күрөшүү боюнча жазык жана жарандык чаралар, маалымат алуу укугу жана булактарды коргоо сыяктуу контентти чектөө. ЖМК жөнүндө мыйзамда ушул маселелердин бардыгы каралгандыктан, алар негизинен башка ченемдик укуктук актылар менен жөнгө салынат (маалымат булактарын коргоодон тышкары).

Башка сектор аралык маселелер жалпыга маалымдоо каражаттарына көбүрөөк мүнөздүү (алардын кеңири маанисинде). Алар ЖМКнын бардык түрлөрүнүн талаптагыдай иштеши үчүн бирдей зарыл болсо да, анын ар бир түрүнө кандайдыр бир ылайыкташтырууну талап кылышы же сунушташы мүмкүн. Мындай маселе укуктар, ЖМКга көзөмөлдөө функциясын эркин жана көз карандысыз жүзөгө ашырууга мүмкүнчүлүк берүүчү артыкчылыктар, ЖМКга ээлик кылуу жана ЖМКга болгон жоопкерчиликке байланыштуу келип чыгат. Атап айтканда, аларга төмөнкүлөр кирет:

- Редакциянын көз карандысыздыгын коргоо (бул ЖМКга ээлик кылуу же көзөмөлдөө менен контентке тиешелүү чечимдерди кабыл алуунун ортосундагы натыйжалуу чекти белгилөөнү талап кылат);
- ЖМКнын иликтөө иштерин жүргүзүү мүмкүнчүлүгүн өзгөчө коргоо;
- ЖМКга ээлик кылууну жөнгө салуу аркылуу да ЖМК плюрализмин жана анын мазмундук ар түрдүүлүгүн камсыздоо;
- Адамдардын жеке жашоосунун кол тийбестигин сыйлоо, күнөөсүздүк презумпциясын жана кылмыш сот өндүрүшүнүн кол тийбестигин коргоо, ошондой эле ЖМКнын иш-аракеттеринен улам бир тараптуу мамиледен жабыркаган үчүнчү жактардын тарткан зыянын калыбына келтирүү сыяктуу жалпыга маалымдоо каражаттарынын милдеттери.

Жалпыга маалымдоо каражаттары жөнүндө мыйзамда бул көйгөйлөрдүн айрымдары үстүрт жана туура эмес каралган. Бирок алардын көпчүлүгү таптакыр көз жаздымда калууда.

ЖМК жөнүндө мыйзамдын узак мөөнөттөгү чектелген пайдасы

Азыркы учурдагы ЖМК жөнүндөгү мыйзам зарылдыкка жараша маалымат каражаттарын жөнгө салуучу бирден-бир шайман эмес. Айрым учурларды эске албаганда, анын мазмуну төмөнкү категориялардын бирине кирет:

- Жалпыга маалымдоо каражаттарына гана мүнөздүү, бирок ЖМКга байланыштуу башка мыйзамдарда, адатта кеңири каралуучу башка маселелер;
- Жалпыга маалымдоо каражаттарына гана тиешелүү эмес, ЖМК менен байланышпаган мыйзамдарда дагы кененирээк жана ар тараптуу каралуучу өзгөчө мааниси бар маселелер;
- Улуттук мыйзамдарда жетиштүү жөнгө салынбаган, бирок жалпыга маалымдоо каражаттарына гана тиешелүү эмес, ЖМК менен байланышпаган мыйзамдарда чечилүүгө тийиш болгон өзгөчө мааниге ээ маселелер;
- Мыйзам менен жөнгө салынууга тийиш болбогон жана түздөн түз жалпыга маалымдоо каражаттары тарабынан чечилүүчү, ЖМКнын ички иш усулдары менен байланышкан маселелер;
- Кандайдыр бир конкреттүү укуктук кесепеттерге алып келиши ыктымал өтө жалпы же маанисиз ашыкча жоболор.

Мындан тышкары, ЖМКны жөнгө салууда чечүүчү мааниге ээ, мисалы, менчик укугунун ачык-айкындыгы, медиа плюрализмин жана ар түрдүүлүгүн камсыз кылуу сыяктуу маселелер ЖМК жөнүндө мыйзамда такыр каралган эмес.

Артикль 19 ЖМК жөнүндө улуттук мыйзамдардагы көптөгөн кемчиликтер менен өксүктөргө кечиктирбей көңүл буруу зарыл деп эсептейт, улуттук кызыкдар тараптар бул маселелерди мыйзамдык реформа аркылуу чечүүгө аракеттенип жатышат. Бирок Артикль 19 узак мөөнөттүү келечекте аларды бирдиктүү, ар тараптуу мыйзамдар менен чечүү аракети максатка ылайыксыз болорун, мунун айынан маалымат каражаттары коомдук байкоочу функциясын аткара албай калаарын дагы бир жолу баса белгиледи. Жалпыга маалымдоо каражаттарынын негизги категорияларынын ар бири (б.а. басма, телерадио берүү жана электрондук маалымат каражаттары) өзүнүн ченемдик таянычтары жана өзүнчө жөнгө салуу нугу болушу керек. Ошол эле учурда бардык ЖМКга тиешелүү сектор аралык маселелер көбүнчө ЖМКга адистешпеген мыйзамдарда чечилиши керек.

Сөз эркиндиги мыйзамы: альтернатива

Жалпыга маалымдоо каражаттарынын эркин жана көз карандысыз иштеши үчүн өзөктүү таяныч түзүү үчүн Кыргызстандын бийлик органдарын ЖМК мыйзамына альтернатива катары сөз эркиндиги жөнүндө мыйзамды карап көрүүгө чакырабыз.

Кийинки айтылгандарга 2004-жылы кабыл алынган Грузиянын Сөз эркиндиги жөнүндө мыйзамы¹⁸ эң сонун мисал болуп бере алат. Сөз эркиндигин конституциялык жактан коргоону конкреттештирүү максатында иштелип чыккан бул инновациялык мыйзам сөз эркиндигине кеңири аныктама берет, эркин жана ачык талкуунун маанилүүлүгүн аныктайт, цензурага тыюу салат жана адам укуктары жаатындагы юриспруденцияны ички мыйзамдарга киргизет. Ал ЖСУЭПке шайкеш иштелип чыккан стандарттарга окшош сөз эркиндигин чектөө боюнча катаал стандарттарды белгилейт, купуялыктын белгилүү бир эрежелерин, анын ичинде журналистикадагы купуялык принцибин камтыйт да, жалаа жабууга карата жаңы, прогрессивдүү мыйзам тартибин бекемдейт.

ЖМКнын аныктамасы

ЖМК жөнүндө мыйзамдын **1-беренеси** «маалымат каражаттары» катары каралуучу субъектилердин, кызмат көрсөтүүлөрдүн жана өнүмдөрдүн толук тизмесин түзүп, ЖМКга «аныктама берет». Атап айтканда, бул мамлекеттик органдар, маалымат агенттиктери, саясий, коомдук жана башка уюмдар, жеке адамдар тарабынан чыгарылуучу “гезиттерге, журналдарга, алардын тиркемелерине, альманахтарга, китептерге, бюллетендерге, элге жайылтууга арналган бир жолку басылмаларга”, ошондой эле “телекөрсөтүү жана радиоуктуруу, кино жана видео студияларга, аудиовизуалдык жазууларга жана программаларга” тиешелүү.

ЖМК жөнүндө мыйзамдагы «ЖМКнын» аныктамасы коомчулукка жайылтуудан башка, аларды киргизүү үчүн кандайдыр таасын критерийлерди айгинелебестен, макалалардын белгилүү бир түрлөрүн, жалпыга маалымдоо каражаттарынын кеңири категорияларын, өндүрүш каражаттарын, кызмат көрсөтүүлөрдү жана медиа-кон-

тентти көңүлдөн тыш калтырган. Киргизилген элементтердин айрымдары маалымат каражаттары деп эсептелбеш керек, анткени алар жөн эле маалымат каражаттарында түзүлгөн контенттин айрым формалары (мисалы, радио жана теле программалар) болуп саналат да, контенттин мезгил-мезгили менен үзгүлтүксүз жаңыртып, орчундаштырып турбайт (мисалы, китептер жана бир жолку чыгуучу басылмалар). Ошол эле учурда, блогдор же Youtube каналдары сыяктуу айрым жаңы маалымат каражаттары эске алынган эмес. Чындыгында, бул аныктаманын кандайдыр бир сариптик маалымат каражаттарын камтый тургандыгы күмөн жаратат, анткени азыркы учурда «гезиттерге» жана «журналдарга» шилтеме онлайн форматындагы гана басылмаларды камтыйт деген божомол же чечмелөө түшүнүксүз.

Жогорудагы «аныктамада» камтылган конкреттүү компоненттерде көтөрүлгөн маселелерге карабастан, АРТИКЛЬ 19 ЖМКны анын конкреттүү формаларын тизмектөө аркылуу аныктоо аракеттери түп-тамырынан туура эмес экендигин баса белгилейт. Андан көрө ЖМКны концептуалдаштырууга кыйла ийкемдүү жана кылдат мамиле болушу керек. Жалпыга маалымдоо каражаттарынын эркиндигин коргоо максатындагы кандай гана аныктама болбосун, номенклатурага эмес, критерийлерге жана көрсөткүчтөргө басым жасалышы керек, ал эми ЖМКнын аракеттеги субъекттеринин же кызматтарынын конкреттүү түрлөрүнө шилтемелер иллюстрация жолу менен өзгөчө эмес тартипте гана киргизилиши керек.

АРТИКЛЬ 19 келечекте ЖМКнын жаңы түшүнүгү боюнча мүчө-мамлекеттерге Министрлер комитетинин СМ / Рес (2011) 7-сунуштамасында ЖМКны заманбап нукта аныктоо үчүн эң мыкты жана эң кеңири нускама берилгендигин белгилейт. Анда ЖМК түшүнүгү төмөнкүлөрдү камтышы керектиги айтылат:

Контентти (мисалы, билим, маданият, искусство жана эс алуу жөнүндө басма, аудио, визуалдык, аудиовизуалдык же башка формада маалымат, талдоо, комментарий, ой-пикирди) өндүрүү жана көп сандагы адамдарга таркатуу менен алектенген бардык катышуучуларды; контентке редакциялык текшерүүнү жана көзөмөлдү калтыруу менен (бардык учурларда), социалдык тармактардагы интерактивдүү массалык коммуникацияларга же контентке негизделген башка кеңири интерактивдүү иш-чараларды (мисалы, «онлайн» режиминдеги оюндарды) илгерилетүүгө багытталган колдонуу ыкмаларын.¹⁹

Бирок ЖМК менен ЖМКга тиешеси жок субъектилердин, ЖМК контенти менен ага тиешесиз контенттин чектери Интернет доорунда бүдөмүк жана так эмес болуп жаткандыгын эске алганда, мыйзамдарда бирдиктүү аныктаманы берүүнүн практикалык баалуулугу чектелип калып жатат. Жогорудагы нускамада улуттук саясатты иштеп чыгуучуларга конкреттүү иш-аракеттерди, кызмат көрсөтүүлөрдү же субъекттерди жөнгө салуучу максаттар үчүн маалымат каражаттары деп эсептөө керектигин аныктоого жардам берүүчү алты критерий камтылат. Алардын үчөөсү зарыл деп таанылат (б.а. алардын биринин эле жоктугу, эреже катары, интернет-ресурсту «ЖМК» деп эсептөөгө мүмкүнчүлүк бербейт). Бул критерийлер төмөнкүлөр:

- Жалпыга маалымдоо каражаттарынын максаты жана негизги милдеттери, тактап айтканда, «калктын кеңири катмарына контентти сунуштоо же жайылтуу жана ар кандай интерактивдүү иш-чараларды өткөрүүгө мейкиндик түзүү».

Маанилүү кошумча көрсөткүчтөрдүн бири – контентти мезгил-мезгили менен же үзгүлтүксүз жаңыртып/орчундаштырып туруу;

- Редакциялык көзөмөл (башкача айтканда, ЖМКнын өзүнүн редакциялык көзөмөлү же мазмунун көзөмөлдөп, редакциялык чечимдер үчүн жоопкерчилик алуу);
- Камтуу жана кеңири аудиторияга жайылтуу. Кеңири / массалык аудиторияны эмнелер түзө тургандыгы жөнүндө бирдиктүү пикир же түшүнүк жок болсо дагы, камтуу деңгээлине жана жайылтылышына кошумча катары базар көлөмүн, ыктымал аудиториясын же колдонуу базасын жана мүмкүн болгон таасирин көңүлгө алуу сунушталат.

Төмөнкү критерийлердин жоктугу веб-тейлөөнүн маалымат каражаты катары каралышын дароо жокко чыгара албайт. Бирок алар бар болсо, маанилүү орун ээлейт. Бул критерийлерге төмөнкүлөр кирет:

- ЖМК катары иш алып баруу ниети. Бул өзүн ЖМК катары атаганынан, ЖМКга мүнөздүү иш ыкмаларынан, ЖМКнын кесиптик стандарттарын колдонушунан же массалык коммуникация үчүн практикалык чараларды көрүшүнөн байкалышы мүмкүн. Бирок субъектти же анын кызматтарын ЖМК катары кабыл алуу үчүн бир гана ниет жетишсиз;
- Кесиптик стандарттарды жактоо. Бул критерий декларацияларда, уставдарда жана кодекстерде берилген кесиптик баалуулуктардан, ички саясатта, кызматкерлер тууралуу жоболордо жана нускамаларда, даттануу жол-жоболору сыяктуу жоопкерчилик механизмдеринде жана жалпыга маалымдоо каражаттарына сунуш кылынган субъекттин коргонуу укугунан жана артыкчылыктарынан пайдаланууга даярдыгынан көрүнөт;
- Контенттин жеткиликтүүлүгүнө, плюрализмине жана ар түрдүүлүгүнө, ишенимдүүлүгүнө, кесиптик жана адептик стандарттарга, ошондой эле жоопкерчилик менен ачык-айкындыкка байланыштуу коомчулуктун күтүүлөрү.

Жогоруда айтылган критерийлердин бардыгы тез өнүгүп жаткан коммуникациялык технологиялар шартындагы конкреттүү кырдаалга жараша ийкемдүү колдонулушу керек.

Өзгөчө көңүл бурууну талап кылган тармактар

Бул бөлүмдө АРТИКЛЬ 19 жогоруда айтылган ЖМК жөнүндө мыйзам канчалык деңгээлде каралып жаткандыгын айгинелейт. Мында ушул маселелерди кантип мыйзамдык жөнгө салуу керектиги да түшүндүрүлөт. ЖМК жөнүндө мыйзамдын жоболору каралып жаткан маселеге тиешелүүлүгүнө жараша тандалып, талкууланат. Демек, төмөндөгү талдоодо Мыйзамдын айрым бөлүктөрү каралбай калса, бул аларды жакташ керек дегенди билдирбейт.

Ар түрдүүлүк жана плюрализм

Сөз эркиндиги мамлекеттен ашыкча кийлигишүүдөн алыс болууну талап кылуудан гана турбайт. Мамлекет бул эркиндикти коргоо жана жайылтуу боюнча алгылыктуу чараларды көрүүгө да милдеттүү. Мындай милдеттенмелердин бири болуп плюрализмди жана медиа-контенттин ар түрдүүлүгүн илгерилетүү саналат. Адам укуктары боюнча комитет белгилегендей, ЖСУЭПтин 19-беренеси төмөнкүлөрдү билдирет:

Мамлекеттер маалымат каражаттарын монополиялап албай, алардын ар түрдүүлүгүнө өбөлгө түзүп бериши керек. Демек, Пактыга ылайык, катышуучу мамлекеттер маалымат булактарынын ар түрдүүлүгүнө терс таасирин тийгизиши мүмкүн болгон монополиялаштыруу, жеке медиа топтордун ЖМКга туура эмес үстөмдүк кылуусу же алардын колуна ЖМКны топтоо учурларын алдын алуу үчүн бардык чараларды көрүшү керек.²⁰

ЖМК плюрализмине жана анын контентинин ар түрдүүлүгүнө саясаттын жана институционалдык чечимдерди айкалыштыруу менен жетишүүгө болот. Мыйзамдык деңгээлде (ЖМК мыйзамдарында, ошондой эле атаандаштык мыйзамы сыяктуу башка мыйзамдарда) бул негизинен жалпыга маалымдоо каражаттарына ээлик кылууну жөнгө салуу жолу менен чечилет.

АРТИКЛЬ 19дун белгилөөсү боюнча, «менчик ээси» же «ээлик кылуу» түшүнүктөрү ЖМК жөнүндө мыйзамда жок. Бирок 5-беренедө ЖМКны ким түзүүгө укуктуу экендиги көрсөтүлгөн. Ал укук “мамлекеттик органдарга, коомдук бирикмелерге, эмгек жамааттарына жана Кыргыз Республикасынын жарандарына” таандык. Мындан тышкары, 5-беренедө жалпыга маалымдоо каражаттарын бир нече уюштуруучулар биргелешип түзө алаары, мамлекеттик органдардан тышкары, мамлекеттик эмес субъекттер менен бирдикте жалпыга маалымдоо каражаттарын түзүүгө тыюу салына тургандыгы белгиленет. АРТИКЛЬ 19 иш жүзүндө маалыматтык уюмду «түзүү» ага ээлик болуу деген түшүнүктүн синоними деп жана тескерисинче (башкача айтканда, ЖМКны жаңы менчик ээлери сатып алса, кийинкиси анын жаңы «уюштуруучулары» деп эсептелет) дагы түшүнсө болоорун айтат, бирок мунун бири дагы мыйзамда көрсөтүлгөн эмес.

Мыйзамдын бир катар башка жоболору каржылоо, ачык-айкындык, укуктар жана милдеттер жөнүндө маселелерди камтып, «уюштуруучуларга» (башкача айтканда, ээлерине) тиешелүү болот, бирок талаптагыдай жөнгө салуу даражасына толук дал келбейт:

- **3-беренеде** уюштуруучулар ЖМКны каржылоонун мүмкүн болгон булактарынын бири катары көрсөтүлгөн (акы төлөнүүчү кызматтардан, демөөрчүлүк жардамдан жана «ар кандай кирешелерден» тышкары), бирок мыйзамда ЖМКны каржылоо боюнча кошумча түшүндүрмөлөр киргизилген эмес;
- **7-берене** каттоо учурунда келтирилиши керек болгон маалыматтардын арасында уюштуруучу(-ларды) да көрсөтүү керектигин белгилейт. **10-берене** жалпыга маалымдоо каражаттары маалымат каражаттарынын түрүнө ылайык келген формада басма көчүрмөлөрүнө кошуу же башка жолдор менен жарыялоого милдеттүү болгон маалыматтын ичинен уюштуруучулар жөнүндө маалымат болушу керектигин көрсөтөт;
- **16-берене** боюнча редакциялык кеңеш же уюштуруучулар(-лар) тарабынан четке кагылган материалдарды жарыялоого ЖМКны эч ким мажбурлай албайт. Бирок бул негиздөөчүсү/ээси редакциялык саясатка жана чечимдерге канчалык деңгээлде таасир эте алаарын айгинелебейт.
- Жана акырында, **25-беренеде** «ушул Мыйзамдын ченемдерин бузгандыгы үчүн жоопко тартылышы мүмкүн» болгон жактардын катарына «жетекчи катары [маалымат каражаттарынын]» уюштуруучулар кире тургандыгы кандайдыр бир табышмактуу түрдө айтылган. Бул жобонун юридикалык мааниси такыр түшүнүксүз, анткени Мыйзамда мындай жеке жоопкерчилик кандай формада болушу мүмкүн экендиги түшүндүрүлбөгөн жана анда жалпы ЖМКга карата колдонулуучу санкциялар (б.а. иш-аракетин токтото туруу жана жабуу чаралары) гана камтылган.

Плюрализмдин жана ар түрдүүлүктүн болушу үчүн жалпыга маалымдоо каражаттарына ээлик кылууну талаптагыдай жөнгө салуу боюнча салыштырмалуу нускаманы Европа Кеңеши тарабынан иштелип чыккан стандарттар топтомунан табууга болот. Жалпыга маалымдоо каражаттарынын плюралиزمине жана ага ээлик кылуудагы ачык-айкындык тууралуу CM/Rec (2018) 1 [1] сунуштамасы мамлекеттерди “жалпыга маалымдоо каражаттарына ээлик кылуу жана көзөмөлдөө өзгөчөлүктөрүн эске алган жана медиа тармактардын учурдагы абалына ылайыкташтырылган ченемдик-укуктук базаны иштеп чыгууга жана жүзөгө ашырууга» чакырат.²¹ Бул ченемдик-укуктук базанын негизги элементтерине төмөнкүлөр кирет:

- Улуттук медиа секторунда же белгилүү бир медиа базарында же секторунда жеке субъекттердин олуттуу артыкчылыкка ээ болушуна жол бербөө үчүн биригип же өтүп кетүүгө тиешелүү атаандаштык жөнүндө мыйзам жоболорун колдонуу;²²
- ЖМКга ээлик кылуу үчүн ачык-айкындык режимин жайылтуу.

Ачык-айкындык талаптары “конкреттүү болуп, ага мамлекеттин юрисдикциясынын чегинде иштеген жалпыга маалымдоо каражаттарына менчик укугу жөнүндө маалыматты түздөн-түз өз веб-сайтында же башка басылмасында жалпыга ачык жарыялоо; бул маалыматты ЖМКны жөнгө салуучу, көз карандысыз улуттук медиа көзөмөл органына же маалыматты чогултуу жана бириктирүү, аны жалпыга жеткиликтүү кылуу милдети тапшырылган ыйгарым укуктуу органга билдирүү милдети камтылышы керек”.²³

Нускамада жалпыга маалымдоо каражаттарынын каржылоо булактары боюнча, алардын редакциялык жана иш жүргүзүү көз карандысыздыгына кийлигишүүчү булактарды толук билүү үчүн жогорку деңгээлдеги ачык-айкындык керек экендиги да баса белгиленет. Ушул максатта мамлекеттерге «мамлекеттик каржылоо механизмдери (жарнама, гранттар жана карыздар) аркылуу алынган ЖМКны каржылоо булактары жөнүндө маалыматты ачыкка чыгарууну талап кылган мыйзамдарды же мындан башка натыйжалуу чараларды кабыл алып, ишке ашырууну» сунуш кылынат”.²⁴

ЖМК жөнүндө мыйзамдын 10-беренесиндеги жарым-жартылай каралган ачык-айкындыкты эске албаганда, бул маселелердин бири дагы көңүлгө алынган эмес. Айрыкча мамлекеттик ЖМКнын редакциялык көз карандысыздыгын алардын ээлеринин/уюштуруучуларынын көзөмөлүнөн же кийлигишүүсүнөн коргоо боюнча чаралардын жоктугу өзгөчө тынчсыздандырат. Европа Кеңешинин сунуштамасы бул маселе боюнча да керектүү көрсөтмөлөрдү берет:

Жалпыга маалымдоо каражаттарынын негизги демократиялык максаттары бийлик органдарынын жоопкерчилигин жогорулатуу жана ачык-айкындыкты камсыз кылуу экендигин эске алганда, саясий партиялардын же саясатка активдүү катышкан жактардын, айрыкча шайлануучу кызматтарда турган адамдардын менчигинде турган ЖМК абалы редакциялык көз карандысыздыкты жана ээлик кылуунун ачык-айкындыгын камсыз кылууга багытталган өзүн-өзү жөнгө салуу тутуму катары катуу көзөмөлдөнүшү жана тең салмактуулукту сакташы зарыл. Редакциялык чечимдерге саясий бийлик эч кандай таасир этпеши керек. Бул функциялардын ортосундагы шайкешсиздик принципалдуу түрдө таанылууга тийиш. Шайкешсиздик критерийлерин жана кызыкчылыктардын кагылышуусун чечүү үчүн бир катар тиешелүү чараларды так аныктап алуу зарыл.²⁵

Маалымат булактарын коргоо

ЖМК жөнүндө ыктымал мыйзамдардын эң маанилүү милдеттеринин бири – алардын коомдук байкоочу катары ролун жана коомдук кызыкчылыктарды иликтөө жөндөмүн коргоо. Мындай иш-аракет маалымат берүүчүнү ачыкка чыгарбоо (башкача айтканда, маалымат булагынын купуялыгын сактоо) укугуна негизделген. Бул негизинен Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакттын 19-беренеси менен кепилденген маалыматты издөө, алуу жана берүү укугу менен шартталат.²⁶ Журналист маалымат берүүчүлөрдүн өздүгүн өзгөчө кырдаалдарда (өзгөчө оор кылмыштарды тергөө же башка адамдардын ден-соолугуна доо кетирбөө) жана соттун чечиминин негизинде гана ачыкка чыгара алат.

Маалымат берүүчүнүн купуялыгы ишеничтүү болушу үчүн байкоо, тинтүү жана алып коюу жаатындагы кошумча коргоолор талап кылынат. Европа Кеңешинин Министрлер комитети, эгер маалымат берүүчүнүн купуялыгын коргоону айланып өтүү негизги максат катары каралса, анда билдирүүлөрдү угууну жана байкоону колдонбоо керектигин эскертет.²⁷ Мындай ыкма улуттук деңгээлдеги практиктер тарабынан колдоого алынып келет.²⁸ Улуттук мыйзамдар журналисттерди жана алардын үйлөрүн же кеңселерин, анын ичинде документтерин, маалымат дисктерин жана башка санариптик шаймандарын тинтүүдө кошумча кепилдиктерди берет. Анда журналисттерди тинтүүдөн жана алардын ишин тартып алуудан коргоо аракеттери каралган.²⁹

Маалымат булактарын мажбурлоо жолу менен ачыкка чыгаруудан коргоо талабы маалыматты түздөн-түз жарыялаган адам менен гана чектелип калбастан, редакторлорго, басмаканаларга жана ишке катышкан башка адамдарга да тиешелүү болушу абзел. Мында (башка журналисттик артыкчылыктар жана укуктар сыяктуу эле) кесипкөй журналисттер гана корголууга тийиш эмес. Тескерисинче, «жалпыга маалымдоо каражаттарынын каалаган түрүн пайдалануу менен маалыматтарды чогултууга жана жайылтууга үзгүлтүксүз же кесипкөйлүк менен катышкан» каалагандай башка жеке же юридикалык жактарды да камтып коргоо укугун функционалдуу түрдө колдонууга болот.³⁰

ЖМК жөнүндө мыйзам журналисттерди коргой алат, бирок аны кемчиликсиз деп айтууга дагы болбойт. Маалымат булактарын коргоо 18-беренедө кыскача каралып, анда ЖМК уюмдары «соттун талабынан башка учурларда, ысымын атабоо шарты менен маалымат берген адамды ачыкка чыгарууга укуксуз» деп айтылат. Демек, мыйзам маалымат берүүчүнүн өздүгүн коргоону укук катары эмес, ЖМКнын милдети катары карайт. Бул жөн гана келип чыккан көйгөй эмес. Чындыгында коргоону түздөн-түз маалымат булактарына жайылткан оң, андыктан өздүгүн жашырууда журналистке ишенүүнүн кажети жок. Бирок башка жагынан алганда, бул жобо анча бекем эмес.

Биринчиден, бул жалпыга маалымдоо каражаттарына тиешелүү, бирок жеке журналисттерге катышы жок. Мындай жагдай журналист-кабарчы формалдуу түрдө медиа уюмда иштеген учурларда абдан пайдалуу болушу мүмкүн, анткени ал журналистти (кызматкер катары) жана жалпы уюмду камтыйт. Анткени менен, буга көз карандысыз журналисттер же жалпыга маалымдоо каражаттарында иштебеген, бирок ишинин табиятына байланыштуу бул коргоодон пайдалана алышы керек болгон башка адамдар кирбейт. Мындай артыкчылык кесиптик чөйрөсүнө карабастан, айрым журналисттерге/ЖМК кызматкерлерине түздөн-түз берилүүгө тийиш.

Экинчиден, 18-берене «сот талап кылганда» мажбурлап ачыкка чыгарууга жол берет. Сот бийлигинин милдеттүү түрдө катышуусу маанилүү кепилдик болуп саналат, бирок мыйзамда сот мындай талапты коё турган жагдайлар көрсөтүлбөсө, анда бул жетишсиз. Жогоруда айтылгандай, маалымат берүүчүнүн купуялыгы өтө олуттуу жана өзгөчө кырдаалдарда гана бузулушу мүмкүн. Адам укуктары жаатындагы эл аралык жана аймактык стандарттарга,³¹ ошондой эле салыштырыла турган улуттук мыйзамдарга³² ылайык, корголуучу маалыматты алуу боюнча талаптар төмөнкү критерийлерге жооп берген жагдайлар менен гана чектелиши керек:

- Маалымат денеге келтирилген зыяндын алдын алуу же кандайдыр бир тараптын күнөөсүз экендигин далилдөө үчүн керек болсо;
- Маалымат кишинин күнөөсүнө же күнөөсүздүгүнө байланыштуу негизги маселени чечүү үчүн талап кылынса жана мындай маалыматка сурам жасоо көлөмү жагынан чектелген болсо;
- Маалыматты башка жолдор менен алуу мүмкүн эмес болсо – эгерде буга чейин тиешелүү органдар тарабынан маалыматты башка жолдор менен алууга аракет көрүлүп, маалымат алуунун бардык башка ыкмалары түгөнгөнүн далилдеши керек болгон шартта;
- Сурам түздөн-түз мыйзамдуу кызыкчылыгы бар жеке же юридикалык жак болгон иштин негизги тарабы аркылуу жүргүзүлсө; жана
- Судья маалымат булагын ачыкка чыгарууга болгон коомдук кызыкчылык маалыматтын эркин агымына болгон кызыкчылыктан алда канча жогору турат деп эсептесе.³³

Ушул сыяктуу эле, Кыргызстандын мыйзамдары мажбурлап ачыкка чыгаруунун негиздери тууралуу, жок дегенде оор кылмыштарга жана адамдын денесине олуттуу коркунуч келтирүүгө жол бербей турган так аныктамаларды бериши керек. Мыйзамда аңдуу жана тинтүү жаатында маалымат берүүчүнүн купуялыгын кошумча коргоону дагы караштыруу зарыл.

Журналисттердин укуктары жана милдеттери

ЖМК жөнүндө мыйзамдын **20-беренесинде** журналисттердин «укуктары жана милдеттери» белгиленген. Анда журналисттердин укуктары дурус баяндалганы менен, ал жобого киргизилген айрым «укуктардын» эч кандай юридикалык күчү жок, анткени бул журналисттин күнүмдүк иштери болгондуктан, алардын аткарылышына түз уруксат талап кылынбайт жана үчүнчү жактардын алдындагы кандайдыр-бир тийиштүү милдеттенмелери бекитилген эмес.

Бул макалада камтылган журналисттердин иликтөө жүргүзүү мүмкүнчүлүгүн колдогон пайдалуу укуктар иш-аракет эркиндиги (кризистик аймактарга жана коомдук жыйындар өткөрүлүүчү аймактарга кирүү укугу), маалымат алуу (журналисттин ишке байланыштуу кызмат адамы тарабынан кабыл алынууга болгон укугу) жана жеке коопсуздук (автордун өздүгүн жашыруу укугу) менен байланыштуу.

Мыйзамда журналисттик милдеттер талаптагыдай белгиленгени күмөн жаратат. Бул милдеттер (маалыматтын аныктыгын текшерүү жана сураганда, булактарды көрсөтүү) журналисттин иш усулдарынан болуп саналат. Албетте, маалымат каржаттары тактыкка умтулушу керектигин эч ким танбайт, бирок иш жүзүндө бул мыйзамдык эскертме эмес, өзүн өзү жөнгө салуу иретинде болушу керек. АРТИКЛЬ 19 милдеттердин кеңири тизмеси «Журналисттердин кесиптик ишин коргоо жөнүндө» мыйзамда көрсөтүлгөнүн белгилейт. Ушуга байланыштуу өзүн-өзү жөнгө салуучу

режимге ылайык, журналисттик милдеттенмелер боюнча бардык жоболорду мыйзамдардан алып салууга олуттуу көңүл буруу керек. Кандай болгон күндө дагы, журналисттер кааласа, анонимдүү түрдө сын айтуу же жарыялоо укугун бузууга байланышкан милдеттер чектелиши зарыл.

Тыюу салынган контент

ЖМК жөнүндө мыйзамдын **23-беренесинде** маалымат каражаттары жайылтууга укуксуз болгон билдирүүлөрдүн түрлөрү келтирилген. Бул кеңири тизме башка мыйзамдардагы, анын ичинде Жазык кодексиндеги чектөөлөрдү кайталаганы менен, тыюу салынган контенттин кошумча категорияларын да камтыйт. Аларга «элдердин жарандык ар-намысына шек келтирүү» жана «дин тутунгандардын жана дин кызматкерлеринин диний сезимдерин кемсинтүү» сыяктуу сөздөр кирет. Ошондой эле жалган маалыматты таратуудан улам конкреттүү кандай зыян келтирилери белгиленбей эле, «билип туруп жалган маалымат таратуу» да камтылат.

Улуттук мыйзамдарда кайталанган жана мыйзамдын ушул беренесине гана мүнөздүү болгон чектөөлөрдүн көпчүлүгү эл аралык стандарттарга жооп бербейт. Алардын айрымдары жүйөлүү бирок кишини кемсинтиши же чочутушу ыктымал билдирүүлөргө каршы туруу үчүн иштелип чыккан (мунун мисалдары жогоруда келтирилди). Башкалары эл аралык мыйзамдарга ылайык мыйзамдуу түрдө чектелген, бирок өтө кеңири баяндалгандыктан, зарыл критерийге жооп бербей турган билдирүүлөргө багытталган.

Медиа уюм чектөөлөрдүн бирөөсүн бузса, биротоло жабылышы мүмкүн, мындай шарт чектөөлөрдү ого бетер оорлоштурат (ЖМК мыйзамын бузгандыгы үчүн медиа уюмдун мажбурлап жабылышына 8-берене жаза катары жол берет). Ушул факттын өзү эле бул чектөөлөрдүн көпчүлүгүн опурталдуу кылат, демек, алардын колдонуу чөйрөсүнө байланыштуу келип чыккан кандайдыр бир конкреттүү маселелерге карабастан, сөз эркиндигине болгон укукка туура келбейт.

Контентке карата коюлган чектөөлөр Кыргызстандын мыйзамдарынын сөз эркиндиги жаатындагы эң оорлорунан болуп саналат. Ал жалпыга маалымдоо каражаттарынын эркин жана көз карандысыз иштешине терс таасирин тийгизет. Ырас, бул талдоодо алар кеңири талкууланбайт. Болгону ЖМК мыйзамдарынан, анын ичинен ЖМК жөнүндө мыйзамдан бардык контенттик чектөөлөрдү толугу менен алып салуу керектигин айта кетүү керек. ЖМКга мүнөздүү эч кандай чектөөлөр болбошу керек. Маалымат каражаттары жөнүндөгү мыйзамдар башка мыйзамдардагы жалпы чектөөлөрдү (мисалы, жек көрүүчүлүктү козутууга, зордук-зомбулукка же басмырлоого үндөөгө салынуучу тыюуларды) да кайталабашы керек. Сөз эркиндиги боюнча атайын баяндамачылар 2003-жылдагы Биргелешкен декларациясында: “ЖМКга байланыштуу мыйзамдар буга чейин мыйзамда каралган контенттик чектөөлөрдү кайталабашы керек, анткени бул зарыл эмес жана аларды кыянаттык менен пайдаланууга алып келиши мүмкүн”,³⁴ - деп белгилешкен.

ЖМКнын ишмердигин токтото туруу же жабуу

ЖМК жөнүндө мыйзамдын **8-беренесинде** «ушул мыйзамдын талаптарын» бузган учурда соттун чечими менен жалпыга маалымдоо каражаттарынын ишин мажбурлап токтото турууга же токтотууга боло тургандыгы белгиленген. Мыйзамда бул санкцияларды колдонуунун кошумча критерийлери же аларды колдонуу качан ылайыктуу болоорун аныктоого жардам бере турган башка тактоолор жок. Анда мүмкүн болгон башка санкциялар дагы каралган эмес.

ЖМКнын ишмердигин токтото туруу жана токтотуп салуу – медиа уюмга киргизилүүчү эң катаал чаралар. ЖСУЭПтин 19 (3)-беренесинде каралган өлчөмдөштүк критерийлерине жооп берүү үчүн, укукка каршы жүрүм-турумду камтыган өзгөчө кырдаалдарда, анча катуу эмес чаралар жетишсиз болгондо гана аларга уруксат берилиши керек. Анткен менен, ЖМК жөнүндө мыйзамда кандайдыр бир чектөөчү альтернатива каралган эмес, бирок андагы талаптардын кайсынысын болсо да бузгандыгы үчүн маалымат каражатын убактылуу токтото туруу же жаап салуу жөнүндө чечим кабыл алууда жана ошондой эле ушул эки чаранын ортосунда тандоо жагынан мамлекетке кеңири жол ачылып калган. Мындай шартта сот органдарынын милдеттүү түрдө катышуусу бул жобону өзүм билемдик менен же өлчөмсүз колдонуудан чындап коргой албайт.

ЖМКга каршы санкциялар бул талдоонун алкагына кирбесе дагы, башка мыйзам актыларында (атап айтканда, Экстремисттик иш-аракеттерге каршы аракеттенүү жөнүндө мыйзамда) каралгандыгын белгилей кетүү керек. Бирок ЖМКлар жөнүндө мыйзамдын 8-беренесине ылайык, санкциялар ЖМК жөнүндө мыйзамдын өзүн бузгандыгы үчүн гана киргизилет. Жалпыга маалымдоо каражаттары жөнүндөгү мыйзамдын талаптарында контентти жөнгө салуу, анын ичинде 23-беренеге ылайык ички иш ыкмалары болгон контентти чектөө жана ушул сыяктуу маалымат каражаттарынын ишин коргоого эмес, чектөөгө багытталган жоболорго орун берилген.. Жогоруда айтылган себептерден улам, бул талаптарды ЖМК мыйзамдарынан алып салуу сунуш кылынган. Ушундай эле сунушту санкциялардын бузулгандыгы үчүн дагы колдонууга болот.

Бирок санкциялар орундуу киргизилген учурда айрым интрузивдик альтернативаларды караштыруу жана ага артыкчылык берүү зарыл, ал эми жабуу, ишмердигин токтотуу жана ушул сыяктуу оор чараларга акыркы чара катары гана уруксат берилиши керек. Мыйзам ошондой эле санкциялардын орундуу колдонулушун жана мыйзам бузуунун олуттуу болгонуна дал келишин камсыздап, ошол эле учурда өзүн өзү жөнгө салуу чараларына жалпы артыкчылык бериши керек.

Каралоо

Каралоо деп эсептөө үчүн билдирүү бир эле учурда бир нече критерийлерге жооп бериши абзел. Ал жалган болушу, факты менен тастыкталып, зыян келтиргендиги анык болушу керек. Келтирилген зыян тиешелүү жактын кадыр-баркына доо кетирсе, демек, билдирүүгө башкалар көңүл бурганын билдирет.

Кыргызстанда жалаа жабуу боюнча мыйзамдык негизги жобо Жарандык кодекстин **18-беренеси** болуп саналат. Анда жогоруда келтирилген каралоо боюнча билдирүүнүн негизги бардык элементтери көрсөтүлбөсө дагы, соттор аны белгилеп жүрүшөт.

Коомдук кызыгуу жараткан маселелерде күчөтүлгөн коргоонун зарылдыгы

Мамлекеттик кызматкерлер жана башка таасирдүү адамдар журналисттерди жазалоо жана калыс жасалган репортаждарды жок кылуу үчүн каалоо жөнүндө мыйзамдарды оңой эле колдоно алышат. Бул маалымат каражаттарынын коомдук көзөмөлдөө иш-аракеттерине тоскоол болуп, олуттуу таасирин тийгизиши мүмкүн. Ошондуктан коомдук кызыгуу жараткан билдирүүлөрдү жалаа жабуу дооматтарынан коргоону күчөтүү зарыл. Мындай коргоо далилдөөдө жана жөндүү жарыяны жактап чыгуу аркылуу жүзөгө ашырылат.

Эгерде билдирүү коомдук кызыкчылыкты көздөсө, анын кадыр-баркка шек келтиргендигин, анын ичинде ырасында эле жалган экендигин далилдөө иши жоопкерге эмес, доогерге жүктөлүшү керек. Мындай принцип көптөгөн улуттук юрисдикцияларда бар жана сөз эркиндиги боюнча үч Атайын баяндамачы тарабынан 2000-жылдагы алардын Биргелешкен декларациясында³⁵ дагы бир жолу тастыкталган. Ал АРТИКЛБ 19 жана башка эл аралык эксперттер тарабынан эл аралык укуктун жана алдыңкы тажрыйбанын кеңири талдоосунун негизинде иштелип чыккан Каралоо жөнүндөгү принциптердин беделдүү жыйындысына дагы киргизилген.³⁶

Коомдук кызыкчылыкка байланыштуу доомат чындыгында жалган болсо дагы, жоопкер «акыйкат жарыялоонун» коргоосунан пайдалана алууга тийиш. Башкача айтканда, билдирүү жарыяланган учурда аны туура деп эсептөөгө жоопкердин жүйөөлүү негизи болгон болсо, анда жоопкерчиликке тартылбашы керек.³⁷ “Акыйкат жарыялоо” стандарты Япония, Түштүк Корея, Индия жана Түштүк Африка сыяктуу ар кандай улуттук юрисдикцияларда колдонулат. Ал ошондой эле Адам укуктары боюнча Европа соту тарабынан дагы таанылган.³⁸

Коомчулукту кызыктырган маселелер боюнча билдирүү жасоого мындай күчөтүлгөн коргоо мүмкүнчүлүгү Кыргызстандын азыркы мыйзамдарында жок. Бирок бул маселени ЖМК жөнүндө мыйзамдар менен чектелбей, каралоо жөнүндө мыйзамдын чегинде чечүү туура болмок. Күчөтүлгөн коргоонун максаты – спикерлердин белгилүү категорияларын эмес, ачык коомдук талкууну жактоо. Бирдей орчундуу мааниге ээ болгон башка контексттердин мисалдары илимий изилдөөлөрдү жана жарандык коомдун жигердүүлүгүн камтыйт. Демек, мындай коргоо ар бир жаранга жеткиликтүү болушу шарт.

Жоопкерчиликтен бошотуучу башка жагдайлар

Жалпыга маалымдоо каражаттары жөнүндөгү мыйзамдын **26-беренесинде** иш жүзүндө туура эмес билдирүүлөрдү тараткандыгы үчүн маалымат каражаттарын жоопкерчиликтен бошотуунун айрым башка мүмкүнчүлүктөрү каралган. Эгерде:

1. маалымат расмий документтерде жана билдирүүлөрдө камтылса;
2. ал маалымат агенттиктеринен же мамлекеттик жана коомдук органдардын пресс-кызматтарынан алынган болсо;
3. эл алдында сүйлөнгөн сөздөр «сөзмө-сөз» берилген болсо; же
4. түз эфир учурунда үчүнчү жактар тарабынан берилген билдирүүлөр болсо, жоопкерчиликтен бошотулат.

26-беренеге ылайык, Каралоо жөнүндөгү мыйзам боюнча эки туруктуу категорияга, атап айтканда, артыкчылыктуу билдирүүлөр жана башкалардын сөздөрү болгон учурда гана жоопкерчиликтен бошотулат. Бирок алар өтө эле кууш жана чектелүү түрдө берилген. Атап айтканда, алар баштапкы материал, контекст жана үчүнчү жактын билдирүүлөрүн жеткирүү ыкмасы жагынан ашыкча чектелип калган. 26-беренеге ылайык, берилген жеңилдиктер төмөнкүлөрдү камтыйт:

- Ар кандай «артыкчылыктуу» шарттарда (б.а. сөз сүйлөгөндөргө каралоо жөнүндө мыйзамдар боюнча жоопкерчиликтен кутулууга жеңилдик берилген учурда) жасалган билдирүүлөрдүн, анын ичинде мыйзам чыгаруу ишинин жүрүшүндө, соттук териштирүүлөрдө жана расмий ачык иликтөөлөрдө айтылган билдирүүлөрдүн анык жана так көрүнүшү (башкача айтканда «сөзмө-сөз» эмес); айрым мамлекеттик органдардын расмий отчетторунда камтылган билдирүүлөр ж.б.;
- Эгерде материалдардын расмий макамы, мисалы, чет өлкөлүк соттор же мыйзам чыгаруучу органдар же чет өлкөлүк уюм тарабынан берилген расмий документтердин көрсөтүлүшүн актаган болсо, материалдардын ишенимдүү жана так көрсөтүлүшү;
- Эгерде бул билдирүүлөр отчет берүүчү жак(-тар) тарабынан жактырылбаса жана алар алгач башка бирөө тарабынан жасалганы түшүнүктүү болсо, анда коомдук кызыкчылыкты көздөгөн маселелер боюнча үчүнчү жактардын айтканын кабарлоо же кайталап берүү.

АРТИКЛЬ 19дун каралоо боюнча принциптери жогоруда келтирилген жоопкерчиликтен бошотуу учурларын, ар биринин так көлөмү боюнча пайдалуу көрсөтмөлөрдү берет.³⁹ Бирок, коомдук кызыкчылык маселелеринде күчөтүлгөн коргоолор сыяктуу эле, мындай жеңилдиктердин орчундуулугу жалпыга маалымдоо каражаттары менен эле чектелбейт. Аларды жөнгө салуу ЖМК мыйзамдары менен гана токтоп калбастан, жалаа жабуу жөнүндөгү мыйзамдардын жалпы алкагына киргизилиши керек.

Түзөтүү укугу жана жооп берүү укугу

ЖМК жөнүндө мыйзамдын **17-беренесинде** такталбаган маалыматты түзөтүү укугу каралган. Бирок иш жүзүндө ал эки башка укукту: түзөтүү жана жооп берүү укугун камтыйт. Кимдир бирөөнү каралоо жөнүндөгү билдирүүлөргө каршы каржылык эмес каражаттарды караштыруу керек болсо дагы, алар азыркы турушунда ЖСУ-ЭПтин 19-беренесине ылайык өлчөмдөштүк талабына жооп бербейт.

Биринчиден, ушул макалада кепилденген түзөтүү укугу өз чөйрөсүндө өтө кеңири колдонулат. Бул бир гана каралоо фактыларында (башкача айтканда, кадыр-баркка шек келтирген жалган билдирүүлөр болгондо) эмес, ар кандай бүдөмүк маалыматтарды, ал тургай, талаштуу маалымат жеке же юридикалык жак менен байланышта болбосо дагы, түзөтүү укугунан пайдаланууну каалаган учурда колдонулат. Тескерисинче, түзөтүү укугун жалган дооматтардан улам укуктарына зыян келтирген адамдар гана колдонушу керек.

Экинчиден, ЖМК жөнүндө мыйзам ушул укуктардан пайдаланууну каалагандарга түзөтүү киргизүүнү жана жооп жарыялоону сурануу жолун тандоо мүмкүнчүлүгүн берет. Анын ордуна, жооп берүү укугу келтирилген зыяндын ордун толтуруу үчүн түзөтүү укугу жетишсиз болгондо гана колдонулушу керек.⁴⁰

Соңунда, жооп берүү укугу ЖМКнын милдеттенмелерине карата өтө эле чектөөчү мүнөздө (мисалы, жоопту ошол эле бетте жана түпнуска менен бирдей арипте жарыялоону талап кылат), ошондой эле жооп берүүчүнүн укугу жагынан өтө кеңири жана бүдөмүк (мисалы, ал жооптун көлөмүнө жана узактыгына эч кандай чектөө киргизбейт) берилген. Ушуга байланыштуу, «АРТИКЛЬ 19» каралоого аныктама берүү принциптери пайдалуу көрсөтмөлөрдү берет;⁴¹

- Жооп окурманга/көрүүчүгө жакпаган же окурманды/ көрүүчүнү терс көрүнүштө чагылдырган пикирлерге комментарийлерге эмес, анык эмес фактыларга реакция кылууда же мыйзамдуу укуктар бузулган учурларда берилиши керек;
- Жооп түпнускадагы макала сыяктуу сөзсүз эле бирдей эмес, бирок окшош болушу керек;
- Түпнуска макаланын/уктуруунун көлөмүнө/узактыгына пропорционалдуу болбосо, ЖМКдан жооп талап кылбашы керек;
- Жалпыга маалымдоо каражаттарынан адепсиз же мыйзамсыз жооп талап кылынбашы керек;
- Жоопту жаңы көйгөйлөрдү жаратуу үчүн же туура фактыларга комментарий берүүдө колдонбош керек.

Тыянак

ЖМК жөнүндө мыйзам Кыргызстандагы жалпыга маалымдоо каражаттарынын эркин жана көз карандысыз иш алып барышы үчүн ар тараптуу негиз түзө албай жатат. Анын көптөгөн жоболору өтө эле чектелген, ошондуктан эл аралык талаптарга жооп бербейт. Ошол эле учурда, жалпыга маалымдоо каражаттары коомдук байкоочу функциясын аткарышы үчүн көптөгөн зарыл кепилдиктер жана коргоо жетишсиз же таптакыр жок (ЖМК жөнүндө мыйзамдын өзүндө гана эмес, башка ченемдик-укуктук актыларда дагы).

ЖМК жөнүндө мыйзам заманбап медиа мейкиндигинин мүмкүнчүлүктөрүн пайдалана албай, ЖМК тууралуу эски, концептуалдык туура эмес түшүнүккө негизделип түзүлгөн. Мындай мамиле санариптик маалымат каражаттарын толук жокко чыгарышы дагы ыктымал. ЖМКны жөнгө салуу максатында аныктоо ар кандай критерийлерди колдонуунун ийкемдүүлүгүнө, анын ичинде ЖМКнын максаты жана негизги милдеттери, редакциялык көзөмөл, кеңири аудиторияга чагылдыруу жана жайылтууга негизделиши керек.

Басма, телерадиоберүү жана электрондук маалымат каражаттары өзүнүн ченемдик муктаждыктарына ээ болгондуктан, башка мамилени талап кылат, атап айтканда, басма жана электрондук маалымат каражаттары мыйзамдык жактан жөнгө салынууга тийиш эмес. Бирок бардык маалымат каражаттары үчүн өтө маанилүү болгон бир нече маселелер бар. Аларга ЖМКга ээлик кылуу, маалымат булактарын коргоо, жалаа жабууну туура эмес колдонуудан сактоо, контентти чектөө жана маалымат каражаттарынын милдеттери кирет. Бул маселелердин бири да ЖМК жөнүндө мыйзамда (же башка мыйзамдарда) сөз эркиндигине шайкеш жана ар тараптуу каралбайт. АРТИКЛЬ 19 бул маалымат документинде, аталган тармактар боюнча колдонуудагы мыйзамдардын негизги кемчиликтерин белгилеп, эл аралык жана салыштыруу стандарттарын, ошондой эле алдыңкы тажрыйбаны эске алып, ЖМК жөнүндө мыйзамды жана маалымат каражаттарына тиешелүү башка мыйзамдарды өркүндөтүү багыттарын сунуш кылды.

Жыйынтыктап айтсак, АРТИКЛЬ 19 азыркы шартта колдонуудагы мыйзамдарды реформалоо зарылдыгын эске алуу менен, келечекте жалпыга маалымдоо каражаттарынын белгилүү бир түрлөрүнө жана/же ЖМКга байланыштуу конкреттүү маселелерге арналган атайын мыйзамдарды иштеп чыгууга же өркүндөтүүгө багытталган ЖМК жөнүндө мыйзамды реформалоо бул мыйзамдардын бардыгын же көпчүлүгүн чечүүгө аракет кылгандан дагы кыйла натыйжалуу ыкма деп эсептейт. АРТИКЛЬ 19 ЖМКны укуктук жактан реформалоонун конкреттүү өңүттөрү боюнча кошумча нуускамаларды берүүгө даяр.

АРТИКЛЬ 19 жана Медиа Полиси Институту жөнүндө

АРТИКЛЬ 19 сөз эркиндигинин жана маалымат эркиндигинин прогрессивдүү стандарттарын эл аралык жана аймактык деңгээлде иштеп чыгууну, ошондой эле аларды ички укуктук тутумдарга киргизүүнү жактап келет. АРТИКЛЬ 19 дун укуктук бөлүмү эл аралык жана салыштырмалуу укук, жалаа жабуу мыйзамы, маалыматка жеткиликтүүлүк жана телерадиоберүүнү жөнгө салуу сыяктуу алдыңкы тажрыйбаларды сыпаттаган бир катар стандарттарды бекиткен жарыяларды жарыкка чыгарган.

Ушундай жарыялоолорго жана АРТИКЛЬ 19дун жалпы укуктук экспертизасынын негизинде, уюм бир катар укуктук талдоолорду, мыйзам чыгаруу сунуштарына, ошондой эле сөз эркиндигине таасир этүүчү колдонуудагы мыйзамдарга комментрийлерди жарыялап турат. 1998-жылдан бери жүргүзүлүп келе жаткан мындай талдоо жумуштары дүйнө жүзү боюнча мыйзам чыгаруу реформасынын оң аракеттерин колдоо катары, көпчүлүк учурда сунуш кылынган же иштеп жаткан ички мыйзамдардын олуттуу жакшырышына алып келет. Биз жүргүзгөн талдоолордун бардыгы: <http://www.article19.org/resources.php/legal> дарегинде жайгашкан.

Эгерде сиз бул талдоону андан ары талкуулоону кааласаңыз же АРТИКЛЬ 19дун Укуктук бөлүмүнүн көңүлүн буруучу маселеңиз болсо, анда биз менен legal@article19.org электрондук дареги аркылуу байланышууга болот. АРТИКЛЬ 19дун Европадагы жана Борбордук Азиядагы иштери жөнүндө көбүрөөк маалымат алуу үчүн Европа жана Борбордук Азия маселелери боюнча бөлүмгө europe@article19.org электрондук дареги аркылуу кайрылыңыз.

Медиа Полиси Институту Кыргызстанда 2005-жылдан бери иштеп келет. Бул көз карандысыз, коммерциялык эмес уюм сөз эркиндиги, пикирди эркин билдирүү жана маалымат эркиндиги жаатында иш алып барып, мыйзамдуулуктун өнүгүшүнө салым кошуп келүүдө. Юристар – Медиа Полиси Институтунун эксперттери сөз эркиндигин жана жалпыга маалымдоо каражаттарынын эркиндигин, ошондой эле маалыматка жеткиликтүүлүктү жөнгө салуучу улуттук мыйзамдар боюнча демилгелерди жана сунуштарды талдап чыгышат. Иштелип чыккан материалдардын негизинде Медиа Полиси Институту журналисттердин жана жалпыга маалымдоо каражаттарынын укуктарын коргоо боюнча, ошондой эле жалпыга маалымдоо каражаттары жөнүндө улуттук мыйзамдарды Кыргызстандын эл аралык милдеттенмелерине шайкеш келтирүү максатында даярдоо боюнча ийгиликтүү өнөктүктөрдү жүргүзүп келүүдө. Медиа Полиси Институтунун юристтери соттордо журналисттердин жана жалпыга маалымдоо каражаттарынын кызыкчылыктарын коргойт, сөз эркиндигине жана маалыматка жеткиликтүүлүккө байланыштуу ар кандай маселелер боюнча жарандарга өзүлөрүнүн үзгүлтүксүз жарыяланып турган макалалары, аналитикалык материалдары жана изилдөөлөрү аркылуу кеңеш беришет.

Шилтемелер

- 1 Бириккен Улуттар Уюмунун Башкы ассамблеясы (БУУ) тарабынан 1948-жылы 10-декабрда кабыл алынган, 217А (III) резолюциясы.
- 2 БУУнун Башкы Ассамблеясынын 1966-жыл, 16-декабрдагы 2200А (XXI) резолюциясы. 1976-жылы 23-мартта күчүнө кирген.
- 3 ЕККУ, Хельсинки Корутунду акты, 1975-жыл, 1-август
- 4 ЕККУнун Адам өлчөмү боюнча Конференциясынын Копенгаген Кеңешмеси, 1990-жыл, июнь; 9.1 жана 10.1-пункттарын караңыз.
- 5 Жаңы Европа үчүн Париж Хартиясы, ЕККУнун Саммити, 1990-жыл, ноябрь.
- 6 Жаңы доордогу чыныгы өнөктөштүк жолунда, ЕККУнун Саммити, Будапешт, 1994, 36-38-пункттар
- 7 1999-жылы өткөн ЕККУнун Стамбул саммити, 27-пункт жана Европалык Коопсуздук Хартиясы, 26-пункт, ошол эле жыйында кабыл алынган.
- 8 Адамдын жана элдин укуктары жөнүндө Африка Хартиясынын 9-беренесин караңыз (Африка Хартиясы), 1981-жыл, 27-июнь, Африка Биримдиги Уюмунун документи САВ / LEG / 67/3, 5-басылышы, 21 I.L.M. 58 (1982); 13-берене, Адам укуктары боюнча америкалык конвенция, 1969-жыл, 22-ноябрь; жана Адам укуктарын жана негизги эркиндиктерин коргоо боюнча Европа Конвенциясынын (Европа конвенциясы) 10-беренеси, 1950-жыл, 4-ноябрь.
- 9 БУУнун Адам укуктары боюнча комитети, Величкин Беларуссияга каршы, байланыш нумуру 1022/2001, док. БУУ № ССРР / С / 85 / D / 1022/2001 (2005).
- 10 Ошондой эле караңыз: Адам укуктары боюнча Европа Соту (Европалык Сот), Хендисайд, Бириккен Падышачылыкка каршы, 1976-жыл, 6-июль, 56-пункт.
- 11 АРТИКЛЬ 19, [Кемденские принципы по свободе выражения мнения и равенству](#), Принцип 12.1.iii.
- 12 АУЖКБ, [Басмырлоого, кастыкка же зомбулукка тукуруу болгон улуттук, расалык же диний жек көрүүнү үгүттү тыюу боюнча иш-аракеттердин Рабат планы](#), 2012-ж.. Атап айтканда, сүйлөө мамлекеттер тарабынан тукуруу катары кылмыш жоопкерчилигине тартылышы керектигин баалоодо алты бөлүктөн турган критерий эске алынат.
- 13 Европа соту, [Дичант жана башкалар Австралияга каршы](#), 2002-ж., 26-февраль, 40-пункт
- 14 Европа соту, [Дичант жана башкалар Австралияга каршы](#), 2002-ж., 26-февраль, 40-пункт.
- 15 М., Адам укуктары боюнча комитет, ЖСУЭПтин 19-беренесиндеги (ой-пикир эркиндиги жана аны чагылдыруу) [№ 34 Жалпы эскертүүлөрдү](#) караңыз, 2011-жыл, 12-сентябрь, док. БУУнун ССРР / С / GC / 34, 39-п.. Ошондой эле: Европа Кеңеши, [ЖМКнын жаңы түшүнүктөрү тууралуу мүчө мамлекеттердин Министрлер Комитетине сунуштама CM/Rec\(2011\)7](#), 2013-жыл, 13-май, 59-пункт
- 16 *Ошол эле жерде*, CM/Rec(2011)7, 59-пункт.
- 17 Кар., [Совместная декларация о свободе выражения мнений в Интернете](#), БУУнун ой жүгүртүү жана пикир айтуу эркиндигине тиешелүү маселелер боюнча атайын баяндамачысы, Европадагы коопсуздук жана кызматташуу уюмунун (ЕККУ) ЖМК эркиндигинин маселелери боюнча өкүлү, Америка мамлекеттеринин уюмунун (АМУ) сөз эркиндиги маселелери боюнча атайын баяндамачысы жана Адамдын жана элдердин укуктары боюнча Африка комиссиясынын Сөз эркиндиги маселелери боюнча атайын баяндамачысы, 2011-ж., 22-май.
- 18 Мисалы, караңыз: АРТИКЛЬ 19, [Руководство по Закону Грузии «О свободе слова и выражения»](#) по заказу представителя по вопросам свободы СМИ Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе, апрель 2005 г.
- 19 CM/Rec(2011) 7-сунуштамасы, *мурда цит.*

- 20 №34 жалпы нуктагы сын пикир, *мурда цит.*, 40-п.
- 21 Совет Европы, Рекомендация [CM/Rec\(2018\)1\[1\] Комитета министров государствам-членам о плюрализме СМИ и прозрачности владения СМИ](#), тиркеме, п. 3.1.
- 22 *Ошол эле жерде*, 3.3–3.10-пункттар.
- 23 *Ошол эле жерде*, 4.4-п.
- 24 *Ошол эле жерде*, 4.7-п.
- 25 *Ошол эле жерде*, 3.6-п.
- 26 Атайын баяндамачынын жылдык отчетун караңыз, Пикир жана пикир айтуу эркиндигин жайылтуу жана коргоо 2015, А / 70/361, 15-пункт.
- 27 Европа Кеңеши, Министрлер Комитетинин R (2000) Сунуштамасы, тиркеме, б (а) принциби.
- 28 Сөз эркиндиги боюнча атайын баяндамачынын 2015-жылдагы отчетун караңыз, 23-пункт.
- 29 *Ошол эле жерде*, 24-п .
- 30 R(2000)7 сунуштама, *мурда цит.*, (а) аныктамасы.
- 31 Мис., кар., АРТИКЛЬ 19, Журналисттердин жана ашкерелөөчүлөрдүн маалымат булактарын коргоо маселелери боюнча атайын баяндамачынын кеп-кеңешине жооп, 2015-ж., июль; Диндерди каралоо, террорчулукка жана экстремизмге каршы мыйзамдар жөнүндө биргелешкен декларация; БУУнун ынаным жана аны эркин билдирүү эркиндигине болгон укук жөнүндөгү маселе боюнча атайын баяндамачысы; ЕККУнун ЖМК эркиндиги боюнча өкүлү; Америка өлкөлөрүнүн уюмунун (АӨУ) сөз эркиндиги боюнча атайын баяндамачысы жана Адамдын жана элдердин укуктары боюнча Африка комиссиясынын пикир айтуу эркиндиги жана маалымат жеткиликтүүлүгү жөнүндө атайын баяндамачысы, 2008-ж., 15-декабрь; Министрлер комитетинин №R(2000)7 нускамалары, *мурда цит.*
- 32 Улуттук деңгээлде дүйнөнүн 100дөн ашуун өлкөсүндө журналисттерге маалымат булактарын коргоо жөнүндө конкреттүү мыйзамдуу укуктар берилген.
- Кар.: Маалымат булактарын коргоонун ар тараптуу эл аралык изилдениши, Праваиса Интернешнл, “Маалымат булактарын унчукпоого мажбурлаганда: Маалымат булактарын коргоонун жана журналисттер кабылуучу коркунучтардын эл аралык изилдениши”, 2007-ж., Артиклъ 19, даттануучулар *Эд Молони жана Энтони Макинтайр АКШга каршы*, 2012-ж., 19-декабрь.
- 33 БУУнун атайын баяндамачысынын кеп-кеңешине Артиклъ 19дун жообу, *мурда цит.*
- 34 БУУнун ынаным жана аны эркин билдирүү эркиндигине болгон укук жөнүндөгү маселе боюнча атайын баяндамачысынын, ЕККУнун ЖМК эркиндиги боюнча өкүлү; Америка өлкөлөрүнүн уюмунун (АӨУ – ОАГ) сөз эркиндиги боюнча атайын баяндамачысынын [ЖМКны жөнгө салуу жана журналисттин ишмердигинин чектелиши жөнүндө биргелешкен декларациясы](#) 2003-ж., 18-декабрь.
- 35 [Биргелешкен декларация: ЖМКга азыркы кездеги кыйынчылыктар](#), БУУнун ынаным жана аны эркин билдирүү эркиндигине болгон укук жөнүндөгү маселе боюнча атайын баяндамачысы; ЕККУнун ЖМК эркиндиги боюнча өкүлү; Америка өлкөлөрүнүн уюмунун сөз эркиндиги боюнча атайын баяндамачысы, 2000-ж., 30-ноябрь.
- 36 АРТИКЛЬ 19, [Каралоонун аныктамасы: Пикир айтуу эркиндигинин жана беделди коргоонун принциптери](#), кайра каралган версиясы, 2017-жыл, 7(b)- принцип. Бул принциптер, атап айтканда, БУУнун ынаным жана аны эркин билдирүү эркиндигине болгон укук жөнүндөгү маселе боюнча атайын баяндамачысы, ЕККУнун ЖМК эркиндиги боюнча өкүлү тарабынан жактырылган.
- 37 *Ошол эле жерде*, 12-принцип («Коомдук маанидеги маселелер боюнча кеп-сөздөр жалган болуп чыккан учурда деле, жоопкерлер өздөрүнүн жарыясы негизинен адилеттүү экендигине карай артыкчылыкка ээ болушу кажет. Ошол себеп боюнча жоопкер берген маалымат конкреттүү жагдайда адилеттүү жана жүйөлүү болгон болсо, ушундай артыкчылык берилет.
- 38 Кара, мис., Европа Соту, *Бладет Тромсо жана Стенсос Норвегияга каршы*, №21980/93 даттануу, 1998-ж., 9-июль.

- 39 Каралоонун (диффамациянын) аныктамасы:
Сөз эркиндигинин жана беделди коргоонун
принциптери, *мцрда цит.*, 14 жана
15-принциптер.
- 40 *Ошол эле жерде*, 18(c)-принциби.
- 41 *Ошол эле жерде*, 18(d)-принциби.

article19.org